

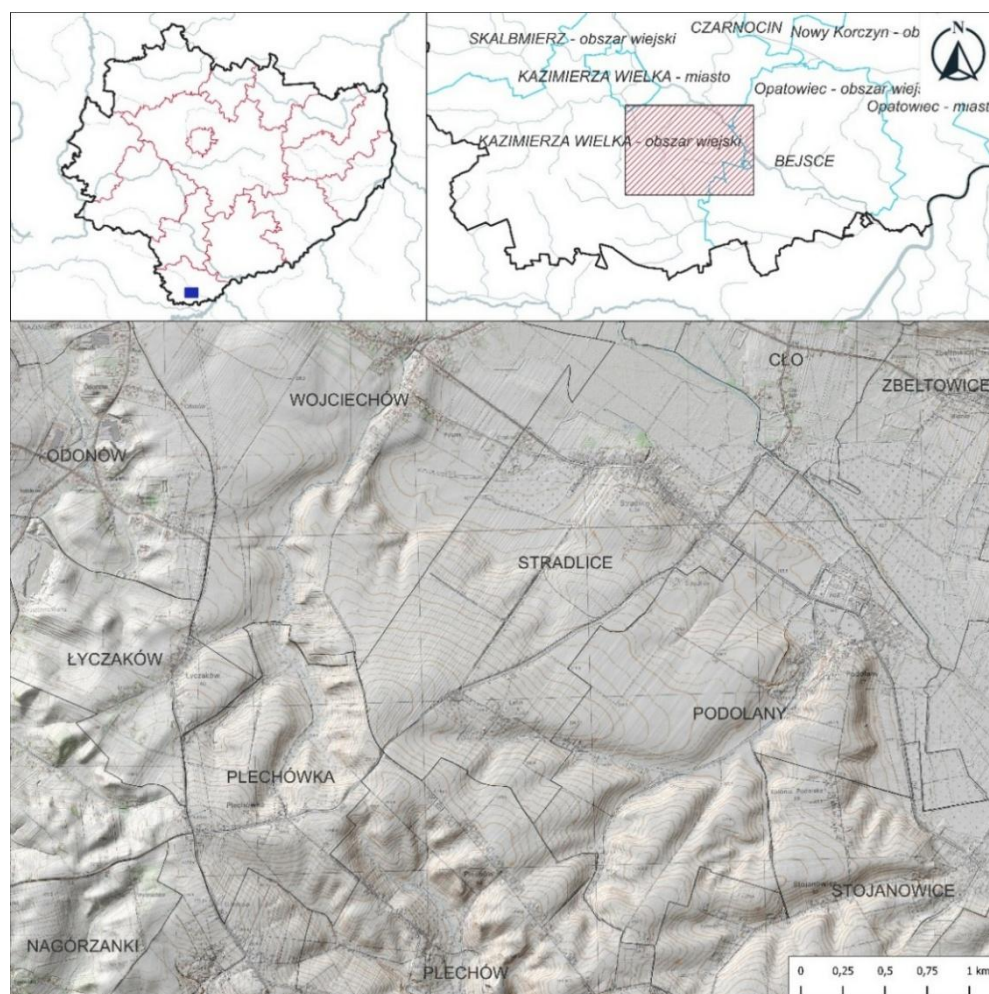
ŚWIĘTOKRZYSKI INFORMATOR ARCHEOLOGICZNY

ODKRYCIA
NR 4/2026

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
w Kielcach
ul. Ignacego Paderewskiego 34A, 25-502 Kielce
tel. 41 330 18 00
e-mail: sekretariat@wuoz.kielce.pl

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
Delegatura w Sandomierzu
ul. Juliusza Słowackiego 17, 27-600 Sandomierz
tel. 15 832 30 00
e-mail: sandomierz@wuoz.kielce.pl

KOLEJNA AŻUROWA ZAWIESZKA PIERŚCINIOWATA TYPU *JANÓW-PSARY* Z OKRESU WPŁYWÓW RZYMSKICH, ODKRYTA POD KAZIMIERZĄ WIELKĄ

Archeologiczne weryfikacyjne badania powierzchniowe, prowadzone od 2023 r. w rejonie Kazimierzy Wielkiej pod kierunkiem Jacka Pikulskiego, przyniosły liczne zabytki archeologiczne. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje fragment ażurowego wisiora pierścieniowatego typu *Janów-Psary*, wykonanego ze stopu miedzi (Ryc. 1).

Zachowany fragment zawieszki ma około 4 cm długości i jest silnie zdeformowany i nadtopiony, prawdopodobnie na skutek wtórnego przepalenia. Może to sugerować, że artefakt stanowił wyposażenie grobu ciałopalnego.

Wydaje się, że wisior został wykonany techniką wosku traconego. Jego konstrukcję tworzą dwie obręcze (pierwotnie najprawdopodobniej cztery), połączone symetrycznie rozmieszczonymi poprzecznymi żeberkami. Obręcze mają nieregularny, spłaszczony przekrój. Jedna z nich jest masywniejsza, o szerokości około 0,46 cm, i posiada powierzchnię karbowaną, stylizowaną na pleciony sznur. Najpewniej stanowiła ona zewnętrzną krawędź zawieszki. Druga obręcz, znacznie delikatniejsza, również stylizowana jest na plecionkę i ma przekrój nieregularnego owalu lub wieloboku o średnicy około 0,2 cm. Dwie cienkie obręcze tworzyły boki zawieszki. We-

wewnętrzny obrys wisiora wyznaczała kolejna, czwarta, niezachowana obręcz. Mogła ona być zbliżona formą zarówno do masywnej obręczy zewnętrznej, jak i do delikatniejszych obręczy bocznych.

Żeberka, o długości 0,78–0,98 cm i szerokości 0,2–0,35 cm, mają spłaszczone, nieregularne przekroje. Łączą się z obręczami pod różnymi kątami, co może być efektem deformacji konstrukcji zawieszki spowodowanej wtórnym przepaleniem. Ze względu na stan zachowania nie jest możliwe określenie pierwotnej średnicy wisiora.

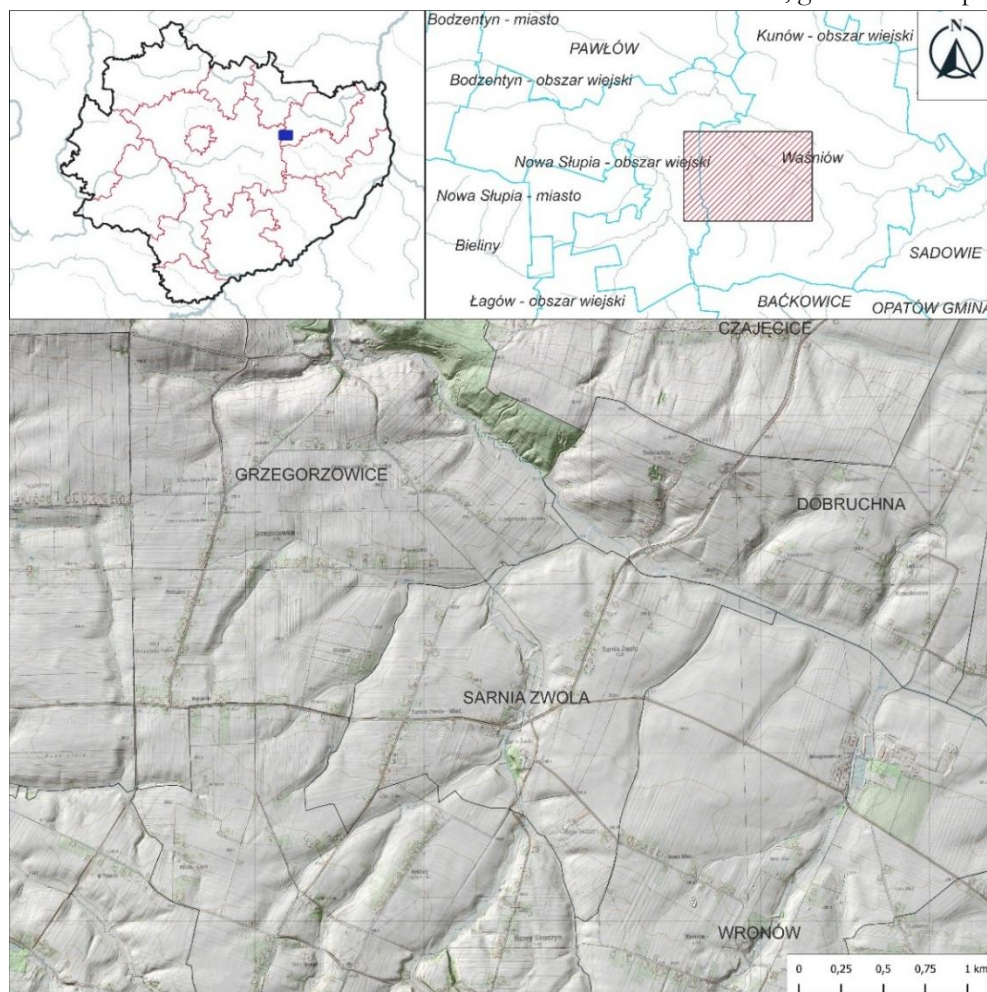
Tego typu ażurowe zawieszki należą do bardzo rzadko spotykanych ozdób w środkowoeuropejskim *Barbaricum*. Doczekały się dwóch wyczerpujących opracowań (ANDRZEJOWSKI 2014, 2017). Na terenie województwa świętokrzyskiego podobne ozdoby znane są już z czterech stanowisk: z Sarniej Zwoli, gm. Waśniów, Starachowic, gm. loco, Skowronna Dolnego, gm. Pińczów oraz Nieprowic, gm. Złota.

Ryc. 1. Fragment ażurowej zawieszki pierścieniowatej z okolic Kazimierzy Wielkiej.

Fot. D. Czernek.

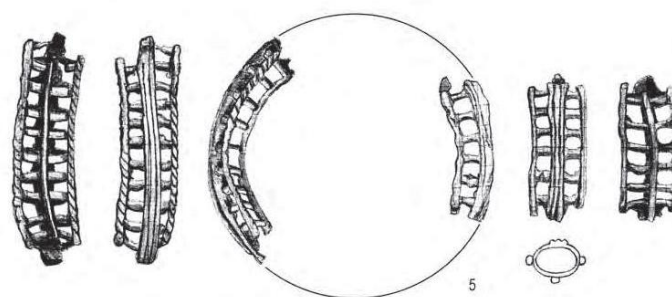
Dzięki uprzejmości J. Pikulskiego.

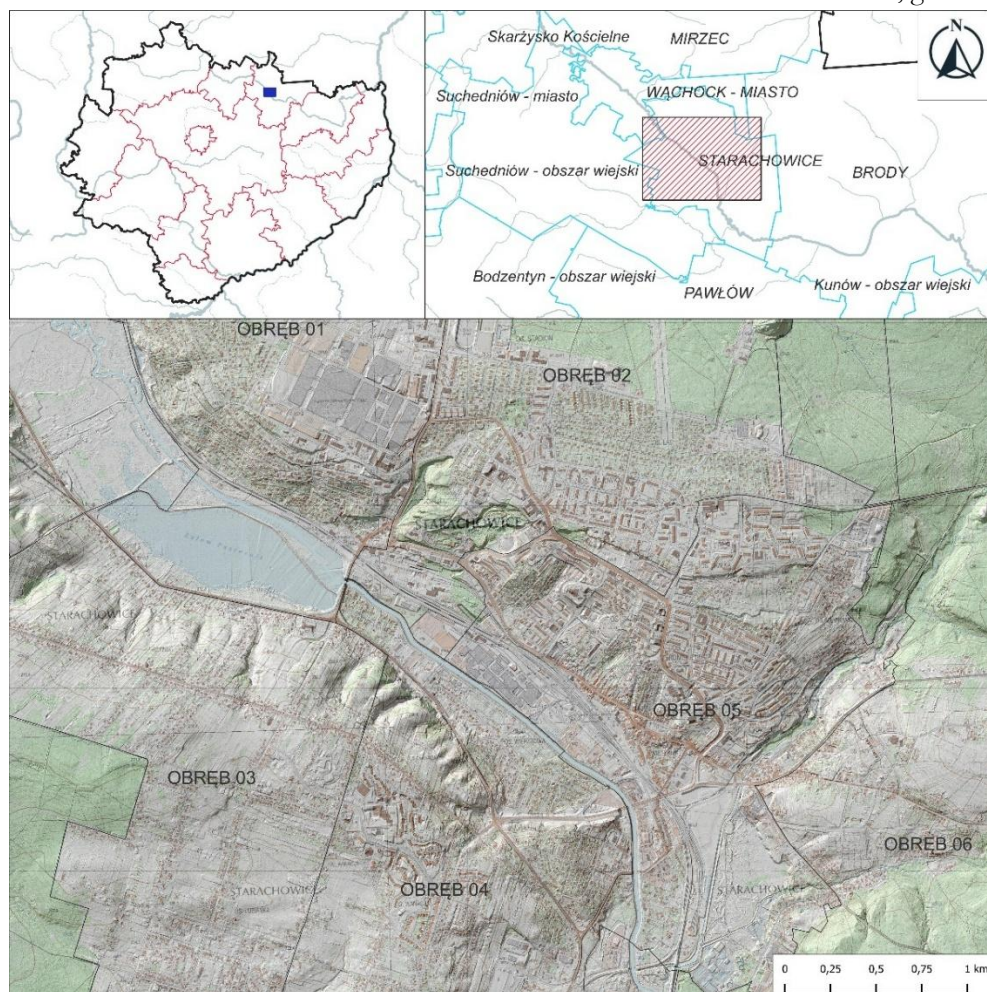
Ażurowa zawieszka z Sarniej Zwoli została odkryta w trakcie badań archeologicznych prowadzonych pod kierunkiem Szymona Orzechowskiego na nekropolii ludności kultury przeworskiej, funkcjonującej od przełomu faz B1 i B2 do faz B2/C1–C1a, przy czym większość materiałów pochodzi z młodszego stadium fazy B2. Wyniki badań na tym stanowisku zostały zaprezentowane w ramach szerszych opracowań poświęconych starożytnemu hutnictwu żelaza (ORZECOWSKI 2006, 59–62, 67–71, Tabl. 4–7; 2007, 78–81, 265, Tabl. IV–X). Zawieszka zalegała w warstwie kulturowej, poza obiektami grobowymi, i nie została uwzględniona w przywołanych opracowaniach. Po raz pierwszy zaprezentowano ją dopiero w artykule Jacka Andrzejowskiego, poświęconym problematyce związków przeworsko-wielbarskich na wschodnim Mazowszu (ANDRZEJOWSKI 2014, 28, Ryc. 5.5).

Odkryto dwa fragmenty, zapewne pochodzące z jednej ażurowej zawieszki wykonanej ze stopu miedzi (Ryc. 2). Stan zachowania wskazuje, że pochodzą one z wyposażenia grobu ciałopalnego. Wisior z Sarniej Zwoli posiada charakterystyczny motyw zaplatanego sznura na obręczach licowych, podobnie jak egzemplarz z okolic Kazi-

mierzy Wielkiej. Masywniejsza obręcz zewnętrzna jest spłaszczona, a wzdłuż jej osi biegną dwie wyraźne bruzdy. Takie profilowanie nie znajduje odpowiednika wśród innych zawieszek tego typu. Szacuje się, że pierwotna średnica zawieszki z Sarniej Zwoli wynosiła ok. 7 cm, natomiast wewnętrzna ok. 4,7–5,2 cm.

Ryc. 2. Fragmenty ażurowej zawieszki pierścieniowej z Sarniej Zwoli. Obecnie zbory Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świątokrzyskiego w Nowej Słupi.
Źródło: ANDRZEJOWSKI 2014, 28, Ryc. 5:5.

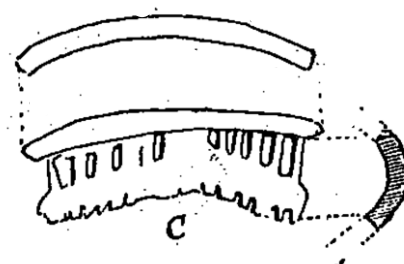

Elementem wyposażenia grobowego była najprawdopodobniej także ażurowa zawieszka ze Starachowic. Jej fragment został znaleziony luźno w 1930 lub 1931 roku podczas badań cmentarzyska kultury przeworskiej, prowadzonych z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego (PMA) w Warszawie przez Konrada Jażdżewskiego (JAŹDŻEWSKI 1930; 1931, 64). Zachowany fragment ma około 2,4 cm długości i około 1,2 cm szerokości. Przedmiot ten opisywano jako fragment brązowej blaszki z dwoma rzędami drobnych, prostokątnych wycięć i interpretowano jako okucie rogu do picia (JAMKA 1959, 51–52, Ryc. 34:c). Opublikowany, schematyczny rysunek zabytku nie pozwalał na jego rozpoznanie jako ażurowej zawieszki (ryc. 3). Dopiero niedawno Jacek Andrzejowski (PMA) zidentyfikował zabytek podczas ponownej weryfikacji materiałów z cmentarzyska w Starachowicach.

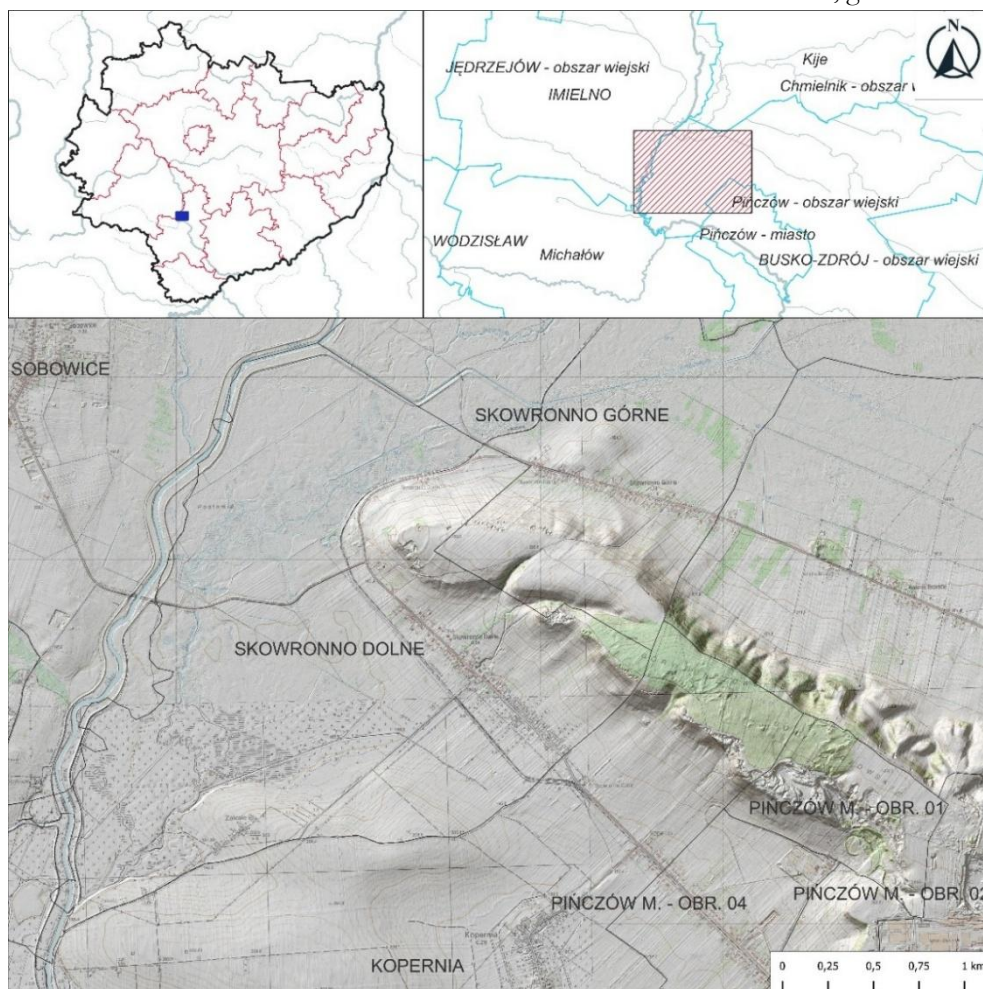
Cmentarzysko znajdowało się na obszarze należącym do Towarzystwa Starachowickich Zakładów Górniczych, a więc na terenie dawnego kombinatu górniczo-hutniczego w Starachowicach (później obszar Fabryki Samochodów Ciężarowych „Star”), w dolinie rzeki Kamiennej, na jej prawym brzegu, pomiędzy rzeką a drogą prowa-

dzącą z Ostrowca Świętokrzyskiego do Wąchocka (JAMKA 1959, 32) – obecnie Aleja Niepodległości. Obszar ten jest obecnie w całości zurbanizowany i przekształcony.

Zabytki odkryte na tym cmentarzysku datowane są na fazę B2 (względnie B2b)–C1a. Z dużym prawdopodobieństwem do tego samego przedziału chronologicznego należy zaliczyć również omawianą zawieszkę ażurową (por. JAMKA 1959; ORZECOWSKI 1998; 2007, 271–272; ANDRZEJOWSKI 2017, 421, przypis 2).

Ryc. 3. Fragment zawieszki ażurowej typu Janów–Psary odkrytej w Starachowicach. Obecnie zbiory Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (PMA IV/248:139).
Źródło: JAMKA 1959, 52, Ryc. 34:c.

Wyjątkowo interesująco prezentują się dwa okazy ażurowych zawieszek wykonanych ze stopu miedzi, odkryte na stanowisku 12 w Skowronnie Dolnym. Pierwszy z nich (nr inw. SkD 12/13/28) ma formę uszka o profilowanych nasadach w postaci uproszczonych wolut, przymocowanych do zewnętrznej, masywnej obręczy (Ryc. 4:1). Jej powierzchnia została ukształtowana w motyw zaplatanego sznura, ograniczonego po bokach cienkimi, dookólnymi drucikami. Od strony spodniej widoczne są szczątkowo zachowane, poprzeczne, delikatne szczebelki o okrągłym przekroju i średnicy około 0,13 cm, rozmieszczone w nieregularnych odstępach od 0,35 do 0,54 cm. Szerokość obręczy waha się od 0,44 do 0,54 cm. Uszko ma przekrój nieregularny, zbliżony do okręgu, o średnicy 0,38–0,50 cm. Szerokość rozstawu wolut uszka wynosi 2,85 cm, natomiast średnica pierścienia zawieszki nie jest mniejsza niż 8,0 cm.

Drugi fragment (nr inw. SkD 12/13/19) stanowi wycinek koła zawieszki (ok. 1/4 obwodu), o średnicy zewnętrznej wynoszącej ok. 8,5 cm (Ryc. 4:2). Powierzchnia masywnej obręczy zewnętrznej również jest zdobiona wzorem zaplatanego sznura, wpisanym po-

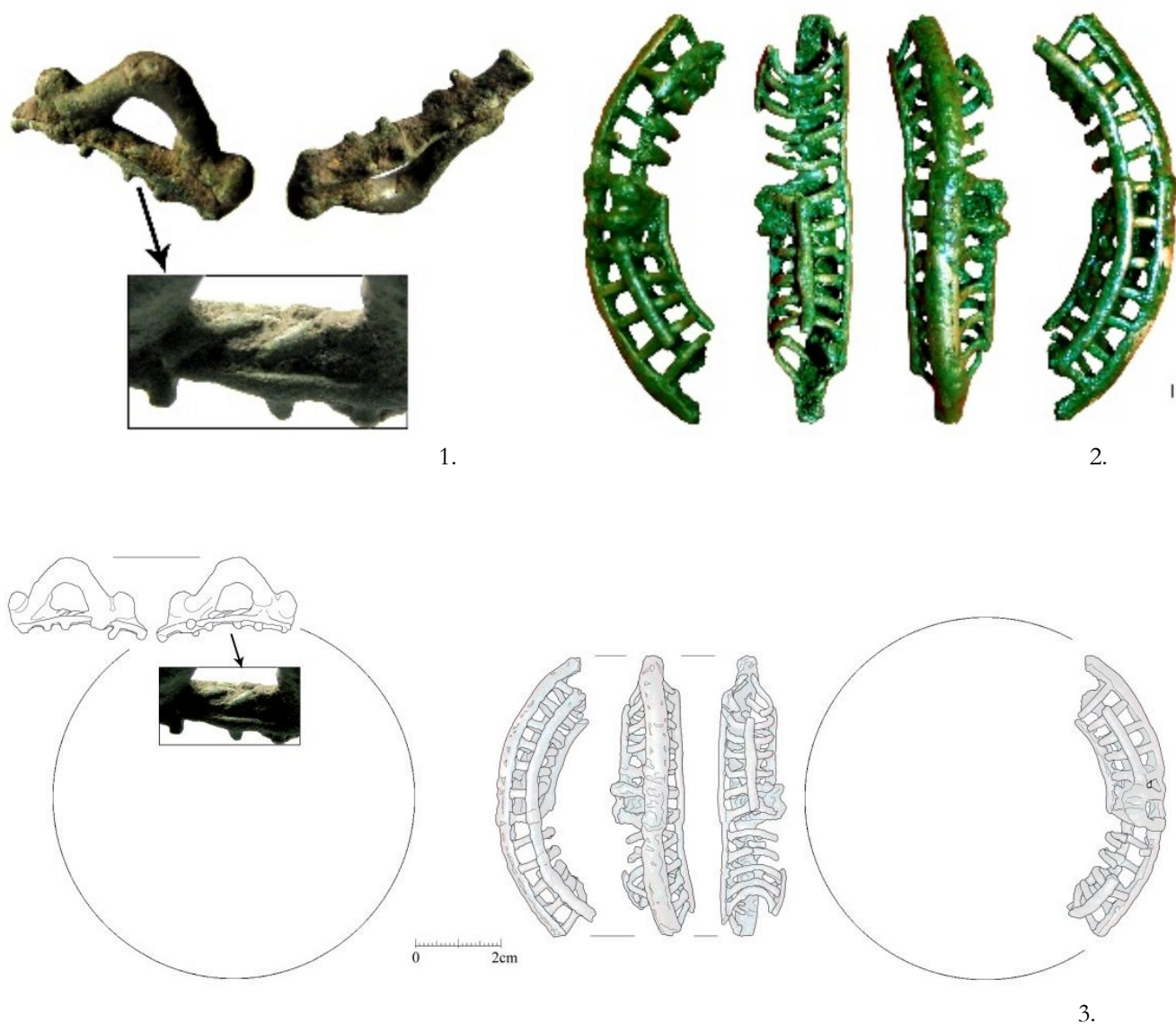
między dwa dookólne druciki. Ornament ten uległ zatarciu, zapewne na skutek wtórnej obróbki termicznej, której mogła zostać poddana zawieszka. Tego rodzaju ślady najczęściej interpretowane są jako efekt przepalenia w trakcie kremacji zwłok, co sugerowałoby, że zawieszka stanowiła wyposażenie grobu ciałopalnego. Dotychczas jednak na stanowisku nie zarejestrowano tego typu pochówków ani innych zabytków jednoznacznie potwierdzających istnienie cmentarzyska. Nadtopienie obręczy mogło zatem nastąpić w innych okolicznościach, na przykład w wyniku próby jej naprawy (por. ANDRZEJOWSKI 2014, 32).

Zachowały się również odcinki drutów obręczy bocznych oraz obręczy wewnętrznej. Mają one spłaszczony, owalny przekrój, a ich średnica wynosi około 0,25–0,27 cm. Zachowanych jest dwanaście serii poprzecznych żeber, również o spłaszczonym przekroju i szerokości 0,15–0,23 cm; w porównaniu z fragmentem z uszkiem są one nieco szersze. Mocowania żeber do zewnętrznej obręczy rozmieszczone są w odstępach od 0,35 do 4,6 cm.

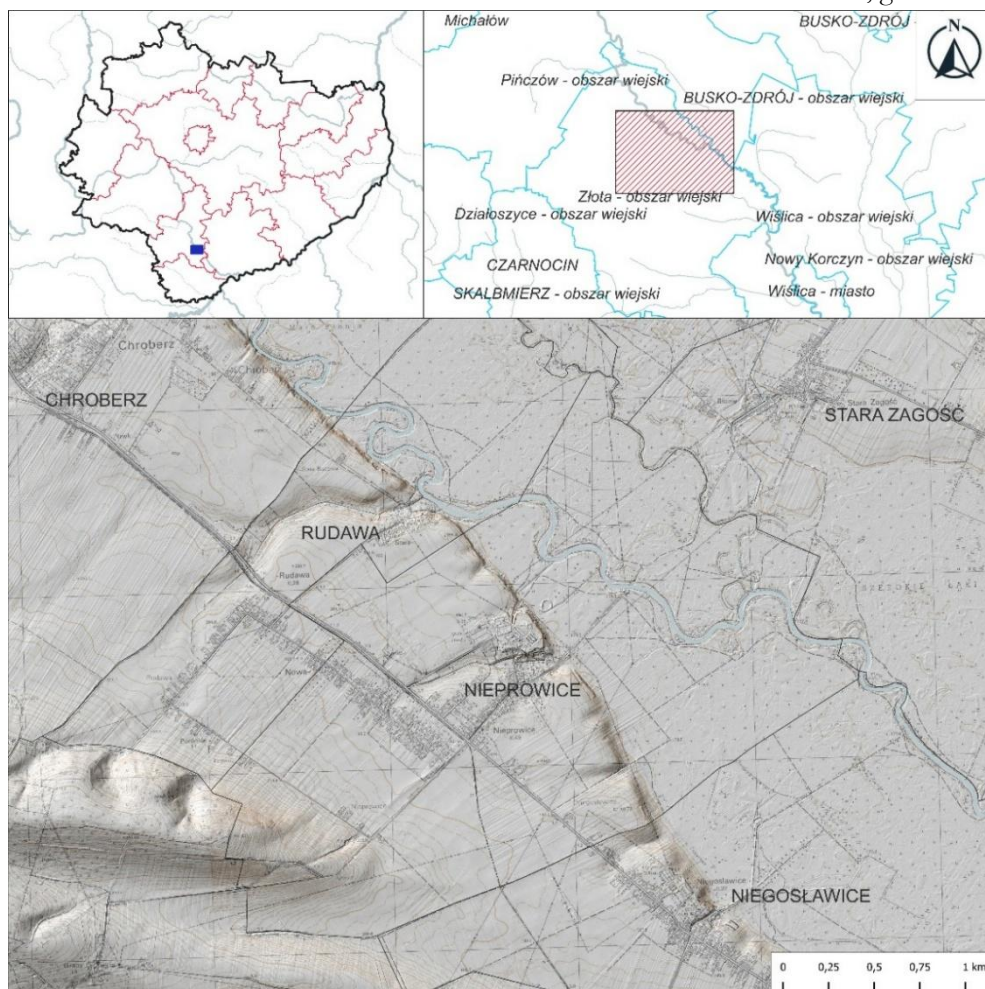
Średnice zewnętrzne głównej obręczy obu fragmentów zawieszek są zbliżone (Ryc. 4:3). W przypadku

większego fragmentu wynosi ona około 8,5 cm. Porównanie obrysu obręczy z uszkiem pozwala stwierdzić, że jej średnica jest nie mniejsza niż 8,5 cm. Okazy te mogą pochodzić z dwóch podobnych ażurowych zawieszek typu *Janów–Psary*. Nie można jednak wykluczyć, że oba fragmenty stanowią części jednego wisiora, mimo że zostały odkryte w znacznej odległości od siebie (około 100 m).

Zabytki zostały odkryte w trakcie weryfikacyjnych badań powierzchniowych w Dolinie Nidy prowadzonych w latach 2011–2013 przez Muzeum Regionalne w Pińczowie oraz Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach (CZERNEK 2014, 176–177, Ryc. 7:1 i 2).

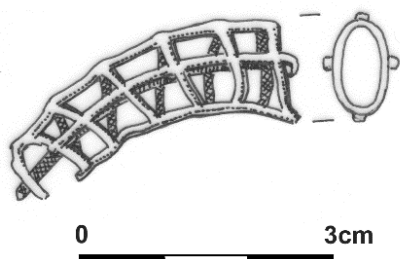

Ryc. 4. Fragmenty ażurowych zawieszek typu *Janów–Psary* odkryte w Skowronnie Dolnym. Obecnie zbiory Muzeum Regionalnego w Pińczowie.
Fot. D. Czernek. Ryc. D. Czernek.

Odkrycie niewielkiego ułamka zawieszki ażurowej w Nieprowicach (Ryc. 5) wiąże się z weryfikacyjnymi badaniami powierzchniowymi Przemysław Duleby, przeprowadzonymi w tej miejscowości w latach 2021–2022. Zabytek zarejestrowany został w warstwie ornej.

Konstrukcję tworzą cztery delikatne, pozbawione zdobień, dookólne druty, o przekroju kolistym, pełniące rolę obręczy. Połączone są one równie prostymi żeberkami. Całość tworzy owalne w przekroju rusztowanie o szerokości ok. 1,0 cm i wysokości ok. 1,5 cm.

Ryc. 5. Fragmenty ażurowej zawieszki pierścieniowej z Nieprowic.
Rycina udostępniona dzięki życzliwości P. Duleby.

Zabytki z badań w Nieprowicach po zadokumentowaniu i opracowaniu przekazane zostaną Świętokrzyskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w Kielcach.

DATOWANIE ZAWIESZEK AŻUROWYCH TYPU *JANÓW-PSARY*:

Wydaje się, że tego typu ozdoby były użytkowane głównie pomiędzy fazą B2 a wczesną fazą okresu późnorzymskiego (ANDRZEJOWSKI 2014, 35).

Zdecydowana większość zinwentaryzowanych egzemplarzy zawieszek ażurowych typu *Janów-Psary* odkryta została poza kontekstem archeologicznym, co sprawia, że ustalenia dotyczące ich chronologii mają stosunkowo słabe podstawy.

Szczególnie istotne dla analizy chronologicznej są egzemplarze stanowiące element wyposażenia grobów nr 123 i 154 z cmentarzyska w Rogowie (faza B2) oraz grobu nr 550 z cmentarzyska w Grudziądzu-Rządzu (faza B2). Uwzględnić należy również okazy odkryte wprawdzie poza grobami, lecz w obrębie warstw kulturo-

wych nekropolii w Sarniej Zwoli (od przelomu faz B1 i B2 do fazy B2/C1–C1a) oraz w Starachowicach (faza B2–C1a, ewentualnie B2b–C1a). Należy jednak podkreślić, że dotychczas nie odkryto żadnej ażurowej zawieszki w jednoznacznym kontekście wczesno- ani późnorzymskim. W związku z tym nie ma pewności, czy ich chronologia obejmuje wyłącznie wąski przedział czasowy, tj. fazę B2 oraz B2/C1–C1a, czy też w rzeczywistości była ona szersza (ANDRZEJOWSKI 2017, 425–426). Na ziemiach polskich ozdoby te znane są ze stanowisk kultury przeworskiej (m.in. region świętokrzyski) oraz wielbarskiej (Pomorze i Mazowsze). Notowane są zarówno w dorzeczu Odry i Wisły, jak i na obszarze wschodniej Ukrainy oraz północnej Rumunii, a także w dorzeczu górnego Dniepru (ANDRZEJOWSKI 2017, 424, Ryc. 2).

LITERATURA:

ANDRZEJOWSKI J. 2014. *Ze studiów nad związkami przeworsko-wielbarskimi na wschodnim Mazowszu – cmentarzysko w Wyszówce nad Bugiem*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *In medio Poloniae barbaricae. Agnieszka Urbaniak in memoriam*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina III, Warszawa, 19–43.

ANDRZEJOWSKI J. 2017. *Ad vocem. Pierścieniowata zawieszka ażurowa z Podola*, [w:] J. Andrzejowski, C. von Carnap-Bornheim, A. Cieśliński, B. Kontny (red.), *Orbis Barbarorum. Studia ad archaeologiam Germanorum et Baltorum temporibus Imperii Romani pertinentia Adalberto Nowakowski dedicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina VI, Warszawa–Schleswig, 421–430.

CZERNEK D. 2014. *Nowe materiały kultury przeworskiej odkryte w ramach weryfikacyjnych badań powierzchniowych Doliny Nidy, województwo świętokrzyskie, w latach 2009-2014*, [w:] L. Tysztler, E. Droberjar (red.), *Barbari Superiores et Inferiores. Archeologia Barbarzyńców 2014. Procesy integracji środkowoeuropejskiego Barbaricum. Polska–Czechy–Słowacja, Łódź–Wieluń*, 165–184.

JAMKA R. 1959. *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Starachowicach*, Przegląd Archeologiczny XI, 32–61.

JAŹDŻEWSKI K. 1930. *Tymczasowe sprawozdanie z poszukiwań na cmentarzysku z późnego okresu rzymskiego w Starachowicach w pow. iłżeckim (woj. kieleckie)*, Z otchłani wieków V.5, 72–80.

JAŹDŻEWSKI K. 1931. *Tymczasowe sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych w dolinie Kamiennej, Z otchłani wieków VI.4–5*, 63–66.

ORZECZOWSKI Sz. 1998. *Miecz rzymski z cmentarzyska w Starachowicach, woj. kieleckie. Kontekst archeologiczny odkrycia*, [w:] J. Kolendo (red.), *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski I*, Corpus der romischen Funde im europaischen Barbaricum – Polen, Supplement 1, Warszawa, 53–64.

ORZECZOWSKI Sz. 2006. *Wyniki najnowszych badań na stanowiskach osadniczych i produkcyjnych świętokrzyskiego centrum hutniczego*, [w:] Sz. Orzechowski, I. Suliga (red.), *50 lat badań nad starożytnym hutnictwem świętokrzyskim. Archeologia – Metalurgia – Edukacja*, Kielce, 33–73.

ORZECZOWSKI Sz. 2007. *Zaplecze osadnicze i podstawy surowcowe starożytnego hutnictwa świętokrzyskiego*, Kielce.

Daniel Czernek

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
w Kielcach

ORCID: 0009-0001-1615-0033